

Editorial

Sociální konstruktivismus padesátiletý

Miroslav Paulíček, Jakub Mlynář, Roman Vido

V roce 2016 uplynulo již celé půlstoletí od vydání jedné z nejcitovanějších publikací moderní sociologické teorie – knihy Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění* (1966, česky 1999). Tato práce, jež stála u vzniku nového sociologického paradigmatu, jedinečně představila vztah společnosti a individua jako dynamický a „dialektický“ proces, v němž utváříme a sdílíme porozumění sociální realitě a v němž se tento objektivní „vnější“ svět promítá do našeho vědomí. Třemi klasickými jednoduchými větami řečeno: „Společnost je výtvorem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvorem společnosti“ (Berger, Luckmann 1999: 64). Sociální konstruktivismus významným způsobem ovlivnil nejen sociologickou teorii, ale – s větším či menším porozuměním tomu, oč autorům šlo – inspiroval také bádání v mnoha dílčích oblastech: od zkoumání identity, etnicity či národa přes studium vědecké praxe až po analýzu mediálních obsahů nebo lidské mysli.

Míra pochopení autorského záměru byla nepochybně rozmanitá, stále je však namísto otázka, zda o takové pochopení vůbec někdo usiloval – jestli totiž představa „sociální konstrukce“ zkrátka neodpovídala určitému naladění a stavu společnosti. Konstrukce je metafora významově nesmírně široká, vejde se do ní ledacos. Zároveň v sobě vždy *implicitě* zahrnuje proces, ve kterém někdo konstruuje něco s nějakým úmyslem – a to i se všemi možnými důsledky, včetně toho, že to, co někdo zkonstruoval, může zase někdo zničit. Proto bývá kromě Bergera s Luckmannem do sociálního konstruktivismu řazeno vše možné (ať už oprávněně, či nikoli) – od Marxe a sociálního inženýrství přes etnometodologii po „sociální konstruování“ uprchlíků, genderu nebo třeba kvarků (srov. Kabele 1996; Petrušek 2008; Hacking 2006). Z Bergerova a Luckmannova paradigmatu v takovéto společnosti často zbyly pouze dvě věci: sousloví „sociální konstruktivismus“ a první z výše uvedených tří vět (jakkoli se obvykle uvádějí všechny tři společně), totiž že „společnost je výtvorem člověka“.

Neukázněný život sociálního konstruktivismu vedl až k tomu, že se od něj Berger s Luckmannem distancovali. V rozhovorech, které k padesátému výročí své knihy oba autoři poskytli, poněkolkáté shodně zopakovali, že v žádném případě nejsou sociální konstruktivisté, a kromě toho naznačili, že slovo „konstrukce“ v názvu knihy vlastně jejich záměrem valně neodpovídalo. Luckmann by považoval za vhodnější termín „výstavba“ („building“ jakožto podstatné jméno i sloveso zároveň), Berger zmiňuje slovo „interpretace“, ovšem s tím, že mu připadá oproti provokativní „konstrukci“ příliš slabé (Dreher, Vera 2016; Vera 2016).

Tematický blok věnovaný sociálnímu konstruktivismu otevíráme českým překladem přednášky, kterou proslovil *Peter L. Berger* na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze krátce po prvním vydání *Sociální konstrukce reality*. Tedy v době, která se v řadě podstatných ohledů lišila od naší současné situace. Sám Berger vyjádřil v soukromé korespondenci v červenci roku 2016 jistou obavu, že dialog mezi marxistickými a nemarxistickými sociology je dnes zajímavý asi jako „diskuse konfuciánských a nekonfuciánských mandarínů v Číně dynastie Ming“. Ačkoliv se témata mezinárodních sociologických diskusí bezesporu za uplynulých padesát let podstatně proměnila, věříme, že přetištěná přednáška bude mít v českém intelektuálním prostředí hodnotu nejen historickou. Pozoruhodným způsobem totiž ilustruje, jak se na *Sociální konstrukci reality* jeden z jejích autorů díval krátce po jejím vzniku, bez dnešního časového odstupu, retrospekce a „nezamýšlených důsledků“, které se v mezidobí od vydání knihy postupně vynořily (srov. Berger 2012: 90–91).

V dalším textu našeho tematického bloku si *Karel Hlaváček* všimá lehce provokativních tendencí u Petera L. Bergera. Jeho článek zpochybňuje hodnotovou neutralitu části Bergerova díla a odhaluje jeho kritický rozměr. Ukazuje, že obvyklé čtení, jež tento kritický rozměr opomíjí, hledajíc objektivitu, je čtením ochuzujícím, Hlaváček v Bergerově sociologii dokonce nachází svého druhu „kritickou teorii“.

V následujícím eseji uvažuje *Dilbar Alieva* nad různými formami sociálního konstruktivismu. Vedle analýz jeho epistemologických východisek názorně ukazuje, s jak rozmanitými pojetími, emocemi a hodnoceními bývá sociální konstruktivismus spjat (či spíše bývají sociální konstruktivismy spjaty).

Letošní oslavy jubilea knihy, jejíž autoři by na ní ani po půlstoletí věcně nic neměnili, přerušila v květnu smrt Thomase Luckmanna. Jeho devadesátiny tak budou v říjnu 2017 již jen devadesátinami nedožitymi. Jemu, ale i sociální konstrukci reality je věnován esej *Ilji Šrubaře*, jenž s důrazem na Luckmanna propojuje biografické zakotvení autorů se specifícností jejich ironické distance coby svého druhu sociologického postoje.

Tato témata Ilja Šrubař rozvíjí i v následném rozhovoru, vedeném při příležitosti jeho významného osobního jubilea (v srpnu 2016 oslavil sedmdesátiny). Vedle svých životních osudů v něm představuje svůj vztah ke konstruktivismu, ale mluví třeba i o díle Alfreda Schütze nebo svých názorech na sociologickou teorii jako takovou.

Po tematickém bloku následují dvě další studie, které se již k debatě o sociálním konstruktivismu nevztahují. V první z nich se autoři *Jan Kohoutek* a *Martin Nekola* zaměřují na otázku politizace státní správy. Opírají se přitom o vlastní výběrové šetření realizované mezi úředníky jedenácti českých ministerstev. Ve druhé studii, která pro změnu staví na kvalitativním terénním šetření, zkoumá *Tomáš Kobes* nezamýšlené důsledky zavádění základní infrastruktury do jedné z východoslovenských romských osad.

Poslední oddíl tohoto čísla reflektuje druhou smutnou událost letošního roku. Sociologickou obec totiž neopustil pouze Thomas Luckmann, ale také jedna z klíčových postav obnovené institucionalizace sociologie v Česku po roce 1989 – profesor Ivo Možný. Jakožto významné postavě pracoviště, ze kterého vzešel náš časopis, do něhož Ivo Možný sám v minulosti několikrát přispěl, mu věnujeme vzpomínku v podobě staršího (a dosud nepublikovaného) rozhovoru, který poskytl studentskému Rádiu R působícímu na jeho alma mater v Brně, a několika osobních vyznání socioložek, které s ním v průběhu svých životů zkřížily svou cestu.

Literatura

- BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BERGER, Peter L. 2012. *Dobrodružství náhodného sociologa*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- DREHER, Jochen and Hector VERA. 2016. „The Social Construction of Reality, A Four-Headed, Two-Fingered Book: An Interview with Thomas Luckmann.“ *Cultural Sociology* 10(1): 30–36.
- HACKING, Ian. 2006. *Sociální konštrukcia – ale čoho?*. Bratislava: Kalligram.
- KABELE, Jiří. 1996. „Sociální konstruktivismus.“ *Sociologický časopis* 32(3): 317–337.
- PETRUSEK, Miloslav. 2008. „Společnost jako sociální konstrukce a text.“ *Teorie vědy* 30(3–4): 5–54.
- VERA, Hector. 2016. „An Interview with Peter L. Berger: Chamber Music at a Rock Concert.“ *Cultural Sociology* 10(1) 21–29.